

OSMANLI VİLAYET SÂLNÂMELERİNDE MALATYA

Süleyman Yapıcı*

ÖZET

Sâlnâme, Osmanlı İdaresinde oldukça geniş bir yelpazede bir sene zarfında meydana gelen durumları, olayları ve gelişmeleri kayıt altına almak amacıyla hazırlanan raporlardan oluşan yıllıklara verilen addır. Sâlnâmeler, devlet tarafından resmî olarak yayınlandığı gibi, özel kuruluşlarca da neşredilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ilk resmî sâlnâme, 1263 (1847) yılında Sadrazam Reşid Paşa tarafından hazırlattırılmıştır. Söz konusu sâlnâme, Hayrullah Efendi, Ahmet Vefik Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa'nın müşterek çalışmaları sonucu neşredilmiştir.

Resmî sâlnâmelerden olan vilayet sâlnâmelerinin ilki ise, 1283 (1866/1867) tarihinde Trabzon'da neşredilen sâlnâmedir. Vilayet sâlnâmelerinin hazırlanmasında Halep Vilayeti Mektupçusu İbrahim Halet Bey'in yayımladığı *Fibrîst-i Vilayeti-i Haleb* adı sâlnâme örnek alınmıştır.

Bu çalışma ile şu ana kadar müstakîl olarak ele alınmayan, 1268–1325 (1869–1908) tarihleri arasında yayınlanan Diyarbekir ve Ma'muratü'l-Aziz sâlnâmeleri taranarak Malatya ile ilgili tüm bilgiler aktarılmaya çalışıldı.

Osmanlı vilayet (Diyarbekir ve Ma'muratü'l-Aziz) sâlnâmelerinde Malatya; 1286 (1869) yılında Diyarbekir vilayetine bağlı Ma'muratü'l-Aziz'in kazası, 1287–1300 (1870–1882) yılları arasında Diyarbekir vilayetine bağlı sancak olarak Diyarbekir sâlnâmeleri içinde, 1301–1325 (1883–1908) yılları arasında Ma'muratü'l-Aziz'e bağlı sancak olarak Ma'muratü'l-Aziz Sâlnâmeleri içinde gösterilmiştir.

Bu sâlnâmeler Malatya ve civarı ile ilgili aşağıdaki konuları içermektedir:

- Tarihi, idari yapısı, mahalle, nahiye ve köyleri, genel coğrafi konumu, iklimi, dağları ve yaylaları, yolları ve köprüleri, kaynak suları ve madenleri, nehirleri ve akarsuları, Sultan Suyu çiftliği ve tarihi eserleri,
- Müslüman ve Gayrimüslim nüfusu, cami ve mescitler, medreseler, tekke ve zaviyeler, kiliseler, han ve hamamlar, mektep ve okullar, okullardaki öğretmen ve öğrenci sayıları,
- Bağ, bahçe ürünleri, ziraat ve hayvancılık ürünleri, ticaret ve üretimi, yıllık gelir ve giderleri gibi vilayetin iktisadî ve ticarî durumu,
- Mülki teşkilatı, devlet daireleri, memurların görev ve isimleri, askeri teşkilat, görevli subayların isimleri ve görev yerleri.

Yapılan çalışma sonunda yukarıdaki bilgiler sistematik bir şekilde okuyucuya aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Osmanlı Sâlnâmeleri, Diyarbekir Sâlnâmeleri, Ma'muratü'l-Aziz Sâlnâmeleri

Kaynaklar:

1. Sâlnâme-i Diyarbekir / S.D. (1286,1287, 1288, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1300)
2. Sâlnâme-i Ma'muratü'l-Aziz / S.M. (1298, 1301,1302, 1305, 1307, 1310, 1312, 1325)

MALATYA IN OTTOMAN PROVINCE SÂLNÂMES (YEARBOOKS)

ABSTRACT

Sâlnâme is the name of the yearbooks, which consist of the reports of the situations, events and developments recorded in a relatively wide range of subjects during a year in Ottoman Governorship. Sâlnâmes were prepared and published by governance as well as by private institutions.

The first official sâlnâme in Ottoman State was prepared by the direction of Sadrazam Reşid Paşa in 1263 (1847). This sâlnâme was published by the collective work of Hayrullah Efendi, Ahmet Vefik Paşa and Ahmed Cevdet Paşa.

The province sâlnâme, which is one of the official sâlnâmes, was first published in Trabzon in 1283 (1866/1867). In the preparation of the province sâlnâmes, the sâlnâme of *Fibrîst-i Vilayeti-i Haleb*, which was published by İbrahim Halet Bey, the Halep Province Secretary, was taken as an example for the format.

* Araştırmacı Yazar, Elazığ Belediyesi AR-GE Müdürü, s.yapici@yahoo.com.tr / s.yapici23@hotmail.com

In the present study, all the information about Malatya were extracted by reviewing the sâlnâmes of Diyarbekir and Ma'muratü'l-Aziz published between the years of 1268–1325 (1869–1908), which has not been studied individually upto now.

In Ottoman Province Sâlnâmes, the issues related to Malatya were included in the sâlnâmes of Diyarbekir and Ma'muratü'l-Aziz as a kaza of Mamuratü'l-Aziz City of Diyarbekir Province in 1286 (1869), the sâlnâmes of Diyarbekir as a sandjak of Diyarbekir between the years of 1287–1300 (1870–1882), and in the sâlnâmes of Ma'muratü'l-Aziz as a sandjak of Ma'muratü'l-Aziz between 1301–1325 (1883–1908).

These sâlnâmes include the following general information about Malatya and its districts:

- History, administrative structure, districts, townships and villages, general geographic position, climate, mountains and highlands, roads and bridges, water resources, rivers and streams, the farm of Sultan Suyu and historical buildings.
- Muslim and non-Muslim population, official buildings, mosques and praying rooms, dervish lodges and hermitages (tekkes and zaviyes), churches, caravansarais, baths, schools and the number of teachers and students in the schools.
- The economic situation and state of business such as horticultural products, agricultural and livestock products, trades and manufacturing industry, annual incomes and expenses.
- Civil administration, government offices, official staffs and their responsibilities, military organization, the name of army officers and their tasks.

This study systematically presents the above-mentioned subjects related to Malatya.

Keywords: Malatya, Ottoman Sâlnâmes, Diyarbekir Sâlnâmes, Ma'muratü'l-Aziz Sâlnâmes

References

1. Sâlnâme-i Diyarbekir / S.D. (1286,1287, 1288, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1300)
2. Salneme-i Ma'muratü'l-Aziz / S. M. (1298, 1301,1302, 1305, 1307, 1310, 1312, 1325)

GİRİŞ

Sâlnâme, bir sene zarfında meydana gelen olayları, gelişmeleri tespit etmek için hazırlanan eserlere verilen addır. Sâlnâme kelimesi, Farsça “yıl” anlamındaki “sâl” kelimesi ile “mektup, kitap” anlamına gelen “nâme” kelimelerinden terkip edilmiş olup Türkçe karşılığı “yıllık” tır. Sâlnâmeler, devlet tarafından resmî olarak yayınlandığı gibi, özel kuruluşlarca da neşredilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ilk resmî sâlnâme, 1847 yılında Sadrazam Reşid Paşa tarafından hazırlattırıldı. Söz konusu sâlnâme, Hayrullah Efendi, Ahmet Vefik Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa'nın müşterek çalışmaları ile neşredildi.

Malatya vilayeti için hazırlanan 1286-1325 (1869-1908) yılların içine alan 18 adet sâlnâmelerde, Malatya kaza olarak önce 1286 (1869) yılında Diyarbekir vilayetine bağlı Ma'muratü'l-Aziz'in kazası, 1287-1300 (1870-1882) yılları arasında Diyarbekir vilayetine bağlı sancak olarak Diyarbekir sâlnâmeleri;

1301-1325 (1883-1908) yılları arasında Ma'muratü'l-Aziz'e bağlı sancak olarak Ma'muratü'l-Aziz sâlnâmeleri içinde gösterilmiştir.

Bu bildiride Diyarbekir ve Ma'muratü'l-Aziz sâlnâmelerinde Malatya ile ilgili bilgileri özet halinde sunmaya gayret ettik. Dipnotlarda ise Sâlnâme-i Diyarbekir; S.D. ve Sâlnâme-i Ma'muratü'l-Aziz; S.M. şeklinde kısaltılarak verildi.

MALATYA ADI VE TARİHİ

Osmanlı vilayet sâlnâmelerinde Malatya'nın adı ile ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Hicretten önce Yunanlılar'dan *Malatyus* adında birinin eseri olarak imar edildiği rivayet ediliyor ise de geçmiş zamanlar ile hicretten evvele ait tarihi ile ilgili özel bilgiler, geçmişin meçhul sayfeleri arasında gizlidir.¹

Osmanlı sâlnâmelerinde Malatya tarihi şöyle anlatılmaktadır:

Eski Malatya şehri Fırat Nehri'nin batı kısmında geniş bir sahradadır. Fırat Nehri vadisinde bulunan bu memleket, milattan 312 sene önce Büyük İskender idaresinde bulunduğu, ondan sonra geçici olarak çeşitli yönetimlerin idaresine geçmiştir. Az ileride ortaya çıkan bazı tarihî eserlerin harabeleri, kasaba civarındaki *Venk* ve *Orduzu* mevkiinde hâlen sağlam olan Romalılara ait binanın örnek mimarisi, *Eflatun Tepesi* adıyla bilinen yerdeki Yunan eserlerinden olan rasathane harabesi bunlara delil olarak gösterilmektedir.

Hicretin 17. senesi içinde Hazreti Ömer'ül Faruk'un hilafetleri zamanında *Habib bin Mesleme* vasıtasıyla zapt edilmiştir.

133 (750/751) tarihinde Rumlar tarafından meydana gelen muhasarada halkı Cezire taraflarına kaçarak dağılmıştır. Şehir Rum imparatoru tarafından bir uçtan bir uca tahrip edilmiş iken 140 (757/758) tarihinde Abbasiler'den *Ebu Cafer Melik Mansur Bin Muhammed*'in kardeşinin oğlu *Abdulvahab bin İbrahim* ile *Hasan bin Kâhtaba* komutalarında 70 bin mevcutlu bir ordu gelerek şehri yeniden tamir ve inşa ettikten sonra eski halkını getirip yerleştirmiştir.

440 (1048/1049) tarihinde Konya'da hâkim olan Rum Selçukluları idaresine, 780 (1378/1379) tarihinde Dulkadiroğulları'ndan *Halil Bey bin Zeynedin Karaca* eline geçmiş, sekizinci asırda büyük Osmanlı sultanı, cennetmekân Rum beldesinin sultanı *Beyazid Han* hazretleri zamanında *Timurtaş Paşa*

¹ S.M. 1310 (1892/1893), s. 73; S.M. 1312 (1894/1895), s. 216; S.M. 1325 (1907/1908); s. 199.

vasıtasıyla bir ara Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. 933 (1526/1527) tarihinde de Osmanlı idaresine girmiştir.

Büyük Selçuklu idaresine geçtiği, Büyük Selçuklu devletinin sanatkârlarından 480 (1087/1088) tarihinde *Garaddin Keykavus ibni İnayeddin Keyhüsrev* adına inşa edilmiş eski ve nadir eserlerden olan *Ulu Cami* (Cami-i Kebir) delaletiyle de anlaşılmaktadır.

Bu cam-i şerifin karşısındaki medrese civarında, uzun süre isteyerek yerleşmiş olan büyük evliyalardan *Şeyh'ül Ekber İbnü'l Arabî Şeyh Muhammed Muhyiddin bin Ali bin Muhammed bin Abdullah* (Kaddese Sırrıhu'l Aziz) hazretlerinin çocuklarından bazıları burada defnedilmiştir.

Muhyiddin-i Arabî'nin 618 (1221/1222) senesi Ramazanında Malatya'da süslü beşikte vefat eden oğlu *Muhammed Saadeddin* ve Şam'da vefat eden muhterem pederlerinin yanına defnedildiği tarihte yazılmıştır.

Burada ziyaretgâh olarak birçok kabirler var ise de isimleri, hayatları, özgeçmişlerine dair sıhhatli bilgi yoktur.

Tarih boyunca doğunun ve batının kesişme ve geçiş noktası olan Malatya'da her millete ait tarihî eserler bulunmaktadır.

Hicretten önce çeşitli millet ve kavimlerin hırsla baktıkları bir yer olan Küçük Asya'ya yönelen *İran, Yunan ve Romalılar* ile hicretten sonra *Emeviler, Abbasiler, Romalılar* ve Abbasi Devletinin parçalanması ile meydana gelen küçük devletlerin hareket hattı ve âdeta savaşların yurdu olmuştur. Bundan dolayı bu toprağı elinde tutan binlerce insan nüfusunun ihanetlerinin birbirine karıştığı, nice önemli olayların ortaya çıktığı ve ne derece önemli olduğunu gelen ziyaretçilerin lisan-ı hâl ile zihinlerinde tasvir etmekte bulunan seçilmiş akıl sahiplerine eski eserler ispat etmektedir.

Eski şehrin tarihi ve büyüklüğünü anlamak için cami-i şeriflerin, çeşitli yapıların, çarşı, han ve hamam gibi binaların mevcudiyetinin yanı sıra diğer eserlerin enkazı ve etrafındaki surun hâlen kalması da buna delalet ediyor.

Bağdat Fatihî *Gazi Sultan 4. Murad*'ın silahtarı *Mustafa Paşa*'nın yaptırmış olduğu büyük hanın bile birçok kısmı hâlen ayaktadır.

Şimdiki Malatya eski Malatya'ya iki saat² mesafede olup, önceleri *Aspuzu* adıyla bilinen bahçeliklerden ve geçmişte Malatya halkının sayfiyesinden ibaretti. Yalnız yaz mevsimlerinde kalmak üzere birkaç binadan ibaret olduğu hâlde, bahar mevsiminde *Aspuzu*'ya, güz mevsiminde de eski kasabaya gitmek âdetleri idi.

1255 (1839/1840) tarihinde meydana gelen *Nizib Savaşı*'nda *Hafız Paşa* kumandasıyla toplanan askerin eski Malatya'da kışlaması üzerine o sene halk kasabaya gitmeyerek evlerini genişletmeye ve kış odaları ilave ederek *Aspuzu*'ya yerleşmeye başladılar.

Eski şehrin insanları, binalarını, çarşılarını, pazarlarını *Aspuzu*'ya naklederek orada da imarına özen göstermiş ve yavaş yavaş bir büyük belde şekli oluşmuş ve şehir Malatya ismini almıştır.

Sonraları Eski şehrin büyük binaları günden güne harap olmaya başlamış ve bir taraftan da enkazı *Aspuzu*'ya nakledilmiştir. Kârgir ve büyük han, hamam, çarşı ve bedesten, medreseler gibi tarihî eserlerin birçoğu yalnızlığa ve yok olmaya terkedilmiş, şekil ve damları ibretle göze çarpmakta ve bu virane şehirde 300 hane kadar köylü kısmı kalmaktadır.

Bu şehrin enkazıyla *Aspuzu* imar yönünden ilerleyerek eski şehre denk olacak derecede ilerlemeye başlamıştır. Çok kısa bir sürede birçok cami ve dükkânlar yapılmış, sokakları muntazam ve gıpta edilecek bahçeleri, bağları ile gelişmeye başlamıştır.

² Sâlnâmede 1 saat, 5 km'ye eşittir (S.Y.).

Meşhur sufilerden *Şeyh Niyazi* hazretleri *Aspuzu* kasabasında doğmuş ve yaşadığı yer olan *Niyazi Köyü* meşhur ve hâlen mevcuttur. *Şeyh Niyazi* Malatya'yı öven bir kaside ile sularının çokluğu, bahçelerinin ve ağaçlarının güzelliği ile bu şehri, *Şam* şehrine tercih edecek derecede yükseltmiştir.³

İşte; Malatya şehrinin gerek bereketli tabiatı ve gerek halkının yaratılıştan gelen güzel ahlakı, çalışma meziyeti, iş ve gayreti ile vasıflanmış kişiler olmalarından dolayı Malatya şehri, eski yerleşiminden şimdiki yerleşim yerine nakledileli henüz 55 sene kadar bir zaman geçmesine rağmen, güzel bir memleket hâline gelmiş ve bu hâliyle takdire şayan bir seviyeye ulaşmıştır.

Bugün 5000'e yakın bir hane ile çeşitli büyük han ve hamamları, yeterli miktarda dükkânları olup, küçük ve büyük 50 kadar cami ve mescid-i şerif, 6 medrese ve bir rüşdiye mektebi, çeşitli Müslüman sıbyan mektepleri mevcuttur. Şu anda da çok büyük ve sağlam bir cami-i şerif de yardım sahiplerinin katkılarıyla inşa edilmektedir.⁴

İDARİ YAPI

İdari bakımdan Malatya, Osmanlı hâkimiyetine 1515 yılında katılmıştır. Malatya yöresi, merkez sancak, Samsat ve Gerger sancaklarıyla birlikte Maraş eyaleti sınırları içinde yer almakta idi.

1847 yılındaki idari, bölünmede Malatya sancağının bu defa Harput eyaletine bağlandığı görülmektedir. Malatya'nın yanı sıra, Harput eyaletinin diğer sancakları merkez sancak, Arapgir ve Besni'dir.

1867 yılındaki vilayet nizamnamesi ile Malatya sancak olmaktan çıkıyor ve kazaya dönüşüyordu. Bu dönemde Malatya, Diyarbakir vilayetinin Ma'muratü'l-Aziz sancağına bağlı kaza idi.

1286 (1869/1870) Diyarbakir sâlnâmesinde Malatya, Diyarbakir vilayetine bağlı Ma'muratü'l-Aziz'in kazası olduğu belirtilmekte olup, Akçadağ ve Hekimhan Malatya'ya bağlı nahiye olarak gözükmektedir.

Malatya; Ma'muratü'l-Aziz'in kazası olmaktan çıkıp, Diyarbakir vilayetine bağlı sancak hâline getirilmiştir. 1278-1300 (1870-1883) tarihli Diyarbakir sâlnâmelerinde Akçadağ, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Kâhta ve Besni Malatya sancağına bağlı kaza olarak gözükmektedir. 1301 (1883/1884) tarihinde Diyarbakir vilayetine bağlı sancak olmaktan çıkartılıp Ma'muratü'l-Aziz vilayetine bağlı sancak hâline getirilmiştir.

1301-1325 (1883-1908) tarihli Ma'muratü'l-Aziz sâlnâmelerinde, Diyarbakir vilayetine bağlı olduğu dönemlerdeki kazaları muhafaza edilerek yine Akçadağ, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Kâhta ve Besni, Malatya'ya bağlı kaza olarak gözükmektedir. Malatya, bu durumunu 1924 yılına kadar sürdürmüştür.⁵

Malatya, Cumhuriyet'le birlikte 20 Nisan 1924 Anayasası 89. Maddesi ile il hâline getirilmiştir.⁶

Malatya Sancak Merkezine Bağlı Bulunan Nahiyelerin İsimleri İle Köy Sayıları

1287-1294 (1870-1878) yılları arasında Diyarbakir eyaletine bağlı sancak olduğu dönemlerde Malatya merkeze 56, nahiyelerinden İzoli 13/10, Balyan 7/11, Civas 66⁷ olmak üzere 3 nahiye ve 142/143 köyü bulunmaktadır.

³ S.M. 1301 (1883/1884), s.113-115; S.M. 1302 (1884/1885), s.113-115; S.M. 1305 (1887/1888), s.80-82; S.M. 1307 (1889/1890), s.84-86; S.M. 1310 (1892/1893), s.73-76; S.M. 1312 (1894/1895), s.215-218; S.M. 1325 (1907/1908); s.198-201.

⁴ S.M. 1310 (1892/1893), s.77; S.M. 1312 (1894/1895), s.220.

⁵ S.D. 1286-1300 (1869-1883); S.M. 1301-1325 (1883-1908).

⁶ Malatya Belediyesi web sayfası, www.malatya.bel.tr, Erişim tarihi: Mart 2016.

⁷ S.D. 1286 (1869/1870), c. 1, s. 76-77; S.D. 1287 (1870/1871), c. 1, s. 138-139; S.D. 1288 (1871/1872), c. 1, s. 220; S.D. 1294 (1877/1878), c. 3, s. 103-104; S.D. 1300 (1882/1883), c. 3, s. 171

Kaymakam ve Mutasarrıflar

1869 tarihinde Diyarbekir Eyaletine bağlı Ma'muratü'l-Aziz'in kazası olan Malatya Kazası kaymakamı; *Istabl-ı Amire Müdürlüğü Payelerinden Halil Efendi*'dir. ⁸

1870-1908 tarihleri arasında Diyarbekir ve Ma'muratü'l-Aziz Vilayetlerine bağlı sancak olduktan sonra Malatya'da toplam 32 mutasarrıf görev yapmış olup 1287-1288 (1870-1872) yılları arasında görev yapan ilk mutasarrıf *Saniyeden Ali Kamil Efendi*'dir. Son mutasarrıf ise *Mütemayız Nevzad Bey* olup 1325 (1907/1908) tarihinde görev yapmıştır. ⁹

COĞRAFYA ve GENEL BİLGİLER

Malatya ve bölgesinin coğrafi konumu ile ilgili bilgiler, sadece Osmanlı vilayet sâlnâmelerindeki bilgilerdir. Sâlnâmelerde belirtilen bilgi ve veriler günümüz bilgi ve verileri ile karşılaştırılabilir.

Günümüz bilgileri ile karşılaştırma yapmadan sadece sâlnâmelerdeki bilgileri aktardık.

1. Coğrafi Konumu

İdari Malatya sancağı doğusunda Diyarbekir, kuzeydoğusunda Harput, güneyinde Haleb, batısında Haleb ve Sivas vilayetleri ile sınırlı ve Malatya kasabası Gündüzbey köyünün üst tarafından çıkıp orta tarafından akan Deyr-i Mesih Nehri sahilinde kurulu, güney kısmı Begdağı'na bitişik ve denizden yüksekliği 921/860 metredir.

35 derece 30 dakika ile 32 derece 30 dakika kuzey enlemi, 37 derece 38 dakika ile 38 derece 55 dakika doğu boylamı arasında ve genel havası genellikle mutedil orta hallidir. Vilayet merkezine¹⁰ on sekiz saat mesafede ve kendisine bağlı köyleri ile birlikte yüzölçümü 14.600 kilometre ve 15.933.800 dönüm genişliğinde araziye sahiptir ki; bunun 8.383.122'si ekilen arazi, 624.678'i dağlık, taşlık ve boş yerler, 1.052.000'i meşelik, 474.000'i çayır ve meradır.

Eski Malatya şehri Fırat nehrinin Batı kısmında geniş bir sahradadır. Çevresinin uzunluğu üç saat mesafeye varan ve genişliği epeyce yeri içine alır. Zemininde her çeşit ağacı ve birçok değerli su vardır. Uzaktan bakılınca yemyeşil bir deniz manzarasını andıran güzel bir mevki ve gayet sık bir ormanlık şeklinde görünür.

Bu sâlnâmelerde, 1311 (1893/1894) yılında meydana gelen depremde Malatya merkez ile etrafında bulunan kaza ve köyleri epeyce yıkıntıya sebep olduğunu, 1317 (1899/1900) senesinde Dağıstan ve Karabağ taraflarından hicretle Malatya çevresine gelen 89 hane muhacir Yazıhan adlı mevkide yerleştirildiğini ve kendilerine 9.500 dönüm arazi verildiğini öğreniyoruz.¹¹

2. İklim

Malatya'nın havası nemli ve sakın, en fazla esen poyraz ve lodos rüzgârları insan sağlığına faydalı, dört mevsimde hükmü geçerlidir.

Güzün başlangıcından başlayan ve Ekim ayında yavaş yavaş başlayan kış ayları, Kanun-i Evvel (Aralık) ve Kanun-i Sani (Ocak) ayında şiddetini gösteren kış, Şubat ayında şiddetini azaltmaya başlar.

⁸ S.D. 1286 (1869-1870), c. 1, s. 51.

⁹ S.D. 1287 (1870/1871), c. 1, s. 111; S.D. 1288 (1871/1872), c. 1, s. 173; S.M. 1325 (1907/1908), s. 266.

¹⁰ Vilayet merkezi Ma'muratü'l-Aziz.

¹¹ S.M. 1301 (1883/1884), s. 116; S.M. 1302 (1884/1885), s. 116; S.M. 1305 (1887/1888), s. 82; S.M. 1307 (1889/1890), s. 86; S.M. 1310 (1892/1893), s. 73-75, 78; S.M. 1312 (1894/1895), s. 215-221; S.M. 1325 (1907/1908), s. 198-199, 202-205.

Bahar mevsiminde sıcaklık 11, yazın nadiren 28, sonbaharda 18, kış mevsiminde soğukluk ise ortalama eksi 19 dereceyi gösterir.¹²

3. Dağlar ve Yaylalar

Doğudan batı istikametini takip eden Toros silsilesinden Teşebele kasabanın güney kısmını teşkil eden ve denizden 1800 metre yükseklikte bulunan Begdağı ile silsilesindeki sabit kayalara nazaran çok eski volkanik arazidendir. Üzerinde ise meşelikler olmasına rağmen ormanlık alanı olarak kabul edilmez.¹³

4. Yollar ve Köprüler

Genellikle evleri birbirine bitişik olan bahçelerin arasında olduğundan şehrin merkezine gitmek için evlerin yanına varılmadan binaları görülmez. Bahçeler birbirine bitişik olduğundan aradaki yollardan başka bir yol yoktur. Hatta gerektiği zaman yolları olmadığından bir yerden bir diğerine veya çarşı ve Pazar kısmına ulaşabilmek için birçok yerleri dolaşmak gerekir.

Onun içindir ki; büyük valilerden ve halen Adana valisi Nasuhi Beyefendi hazretleri şehrin beğenilen bir mahallesinden çarşı, hükümet dairelerine, cami-i şeriflere ve semtlerine bir sokak açtırmış ve bu çalışmada bazı bahçe sahipleri tarafından kırılacak ağaçlarla bahçelerden alınacak yerlerin bedelleri ödenerek yollar açılmıştır.

Malatya'nın başlıca çıkışı olan Sivas ve Halep vilayetlerinin daha önce yaptırılmış olan şosesinin, Sivas yolunun Malatya sınırı içindeki kısmı üzerinde bu sene¹⁴ 33 km tamirat yapılmış ve yeniden açılan Haleb yolunun 40 km. şose ve 40 km. toprak tesviyesi yapılmıştır. Ayrıca Sivas kısmında 6 adet kargir köprü, 6 adet menfezden ve 10 kasis yapılmıştır.

Herdi ve İzoli gemileri ile Malatya, çevresi ve yollarını temin ile Malatya beldesine bağlıdır.¹⁵

5. Kaynak Sular

Kasabanın güney tarafında ve Tetme-i Sekna'dan iki buçuk saat mesafede bulunan Deyrnesih kilise harabesinde dörtgen şeklinde bir havuzdan kaynarak beş on dakikalık bir akışından sonra geçit vermez derecede büyüklük kazanır. Deyrnesih Nehri şehre vardığında iki bölüme ayrılır. Birinci kısmı pirinç tarlalarını sulamaya mahsus kanallara ayrılarak araziye sular, diğer kısmı da bütün bahçeleri dolaşarak sular.

Böylece bu suyun binlerce bahçeleri bolca sulayarak küçük bölümlere ayrılması dikkate değer bir durumdur. Üzerinde oldukça büyük bir köprü yirmiden fazla diğer küçük köprüler bulunur.

Bu özelliğinden dolayı içinde balık, ıstakoz ve diğer su hayvanları yoktur.¹⁶

6. Madenler

Kasaba ile civarındaki bazı mevkieerde kömür ve gaz madenlerinin varlığı görülmektedir.

Tepahan Madeni

¹² S.M. 1301 (1883/1884), s. 116; S.M. 1302 (1884/1885), s. 116; S.M. 1305 (1887/1888), s. 82; S.M. 1307 (1889/1890), s. 86; S.M. 1310 (1892/1893), s. 73-75, 78; S.M. 1312 (1894/1895), s. 215-221; S.M. 1325 (1907/1908), s. 198-199, 202- 205.

¹³ S.M. 1301 (1883/1884), s. 116; S.M. 1302 (1884/1885), s. 116; S.M. 1305 (1887/1888), s. 82; S.M. 1307 (1889/1890), s. 86; S.M. 1310 (1892/1893), s. 73-75, 78; S.M. 1312 (1894/1895), s. 215-221; S.M. 1325 (1907/1908), s. 198-199, 202- 205.

¹⁴ S.M. 1325 (1907/1908), s. 198-199

¹⁵ S.M. 1301 (1883/1884), s. 116; S.M. 1302 (1884/1885), s. 116; S.M. 1305 (1887/1888), s. 82; S.M. 1307 (1889/1890), s. 86; S.M. 1310 (1892/1893), s. 73-75, 78; S.M. 1312 (1894/1895), s. 215-221; S.M. 1325 (1907/1908), s. 198-199, 202- 205.

¹⁶ S.M. 1301 (1883/1884), s. 116; S.M. 1302 (1884/1885), s. 116; S.M. 1305 (1887/1888), s. 82; S.M. 1307 (1889/1890), s. 86; S.M. 1310 (1892/1893), s. 73-75, 78; S.M. 1312 (1894/1895), s. 215-221; S.M. 1325 (1907/1908), s. 198-199, 202- 205.

Tepehan Madeninde kükürt ve bakır madeni olup damar halinde bulunur. Cevheri Hoşin madeninden daha zengindir. Bundan takriben yüzde 15'ten 20'ye kadar saf bakır alınabilir. Cevherini eritip dökmek için gerekli olan yakacak yarım saat mesafede olduğundan Tepehan madeni çalıştırılmaktadır.

Bu maden eski vali rahmetli Hafız Paşa zamanında yani 1255 (1839/1840) senesinde kazılıp çıkartılarak işletilmiş ve daha sonra da tatil edilmişken, halen Sivas Valisi Devletli İzzet Paşa hazretlerinin Ma'muratü'l-Aziz valiliği zamanında bir sene kadar çıkartılarak işletilmiş ise de çalıştırılması devam etmeyip, mağarası da yıkıldığından tatil edilmiştir.

Tepehan madeninde bazı filika ocakları ve fırın dahi mevcut ise de o da yıkılmaya yüz tutmuştur.¹⁷

7. Nehirler ve Akarsular

Bu bölümde Malatya sınırları içinde geçen Fırat Nehri, Deyrmeşih Nehri, Horata Nehri, Pınarbaşı (Orduzu) Nehri, Kernek Suyu, Tahme Nehri, Ballısu Nehri, Şişman Nehri, Hanın Nehri, Sultansuyu Nehri ile ilgili kaynağı, güzergâhı, uzunluğu, üzerindeki köprü sayıları, içinde yetişen balık cinsleri, suladığı araziler ve varış yerleri gibi genel bilgiler verilmektedir.¹⁸

Çiftlik-i Hümayun/Sultansuyu Çiftliği

Arğa kasabasında bundan iki sene önce olan Sultan Suyu Hara-yı Hümayun müdürlüğüne ait bir daire muntazam bir şekilde yapılmıştır. Hara-yı Hümayun Arğa'ya iki, Malatya'ya dört saat mesafede olup Epeyce verimli köy ve mezrayı içine alır. Merkez idaresi Dördüncü Ordu-yu Hümayun Müşirliği olup idare ve nezaretine ümera ve askeri zabıtanın özel memurlar tayin olunmuştur.

Sultansuyu'nun mevkii, havası ve yaylası hayvan yetiştirmeye çok müsait olduğundan birkaç seneden beri buraya çok önem verilerek birçok yerli ve Macar at ve kısrakları getirilerek veya tedarik edilerek üretilip çoğaltılmalarına ve fars cinsinin de ıslahına çalışılarak gayret gösterilmiştir.

Çiftlik-i Hümayun mıntıkası dâhilinde bir ibtida mektebi, halı ve seccade dokuma tezgâhları, merkez kazanın güneybatısında havadar bir yerde birinci bölüğe mahsus çeşitli oda, koğuş, havuz ve tavlalar; doğusunda Sultan Suyu Çiftliği bitişğinde ikinci bölüğe ait manzaralı çeşitli olalar, koğuş, salon ve tavlalar içine alan bir kışla bulunmaktadır. Ebemendik mevkiinde yine Çiftlik-i Hümayun adına iki katlı mükemmel bir ambar yapılmıştır.

Çiftlik-i Hümayun arazisini sulayan Sultansuyu Malatya'ya 4,5 saat mesafededir. Eski Harput Valisi merhum Sabri Paşa nehirden bir kanal açtırmak teşebbüsünde bulanarak bu kanalı altı saat mesafeye kadar götürmüş ve bırakmıştır. 1282 (1865/1866) tarihinde hükümet tarafından bu kanal tamamlanarak Çiftlik-i Hümayun'a tahsis edilen on saat uzunluğundan ve dört saat genişliğindeki geniş ve verimli arazi bununla sulanarak ihya edilmiştir.

Çiftlik-i Hümayun'a mahsus 1 fayton, 1 yaylı, 3 yaysız at arabalarıyla 1 kızak ve nakliyata mahsus çok sayıda öküz arabası bulunmaktadır.

Çiftliğin eski müdürü Osman Bey tarafından kağıt tarzında iki tekerlekli gayet hafif ve kullanışlı iki yüzden fazla araba yaptırılıp çiftçilere dağıtılarak bu arabaların çoğaltılmasına ve yayılmasına hizmet etmiştir.

¹⁷ S.D. 1288 (1871/1872), c. 1, s. 198; S.D. 1290 (1873/1874), c. 1, s. 372; S.D. 1291 (1874/1875), c. 2, s. 104; S.D. 1292 (1875/1876), c. 2, s. 226; S.D. 1293 (1876/1877), c. 2, s. 360.

¹⁸ S.D. 1288 (1871/1872), c. 1, s. 202-203; S.D. 1290 (1873/1874), c. 1, s. 375-376; S.D. 1291 (1874/1875), c. 2, s. 107-108; S.D. 1292 (1875/1876), c. 2 s. 230-231; S.D. 1293 (1876/1877), c. 2, s. 363-364; S.D. 1294 (1877/1878), c. 3, s. 96-97; S.D. 1300 (1882/1883), c. 3, s. 178-179; S.M. 1301 (1883/1884), s. 133, 136-140; S.M. 1302 (1884/1885), s. 133, 136-140; S.M. 1305 (1887/1888), s. 100, 103-107; S.M. 1307 (1889/1890), s. 104-107; S.M. 1310 (1892/1893), s. 93- 97; S.M. 1312 (1894/1895), s. 235-240; S.M. 1325 (1907/1908), s. 207.

Çiftlik-i Hümayun'un havası, mevkii, yaylası hayvan yetiştirmeye çok elverişli olduğundan birçok seçilmiş cins hayvanlar buraya getirilerek üretilip çoğaltılmaları ve Fars cinsinin ıslahına itina gösterilmektedir.¹⁹

TARİHİ ESERLERİ (ASAR-I ATİKA)

Eski Malatya kasabasının doğu yönünde etrafı kesilmiş ufacık bir dağ olup, bu dağ üzerinde sanatkârane yapılmış taşlardan tasvirler vardır. Güya vaktiyle çevre köye gelin götürürlerken annesinin bedduasıyla düğün halkının tamamı taşa dönüşmüş diye hakkında halk arasında bir hikâyesi yaygındır. Bu dağın tepesinde diz üzerine çökmüş taştan deve, at, katır, atlı, yaya, tahtirevan, yüklü hayvanlar, tepsilerde baş üzerinde kap kacaklar, çeşitli şekilleri olup bu cisimlerin sanatkârane bir şekilde yapılmış olması uzak ve yakın bir yerden bakıldığında sanki dağın en tepesine yürümüş bir düğün alayı gibi gözüküyor. Tahtirevan dağın en tepesinde olup, bu tahtirevanının üzerinde yaz günlerinde yüz masura kadar bir su çıkıp her sene bir müddet akar. İşte bu su etrafında sahan ve leğen şeklinde oyulmuş bulunan taşlar içine dolup bir sene müddetle vahşi hayvanlar ve kuşlar ondan içerler. Tadı deniz suyu gibi tuzludur.

Yine Malatya kazasında eski Malatya ile Aspuzu arasında Orduzu adlı köyde İslam'dan önce yapılmış bir Rum kilisesi mevcut olup, şimdi içinde ermeni milleti ayin yapmaktadırlar.

Orduzu köyüne üç saat mesafede dağ eteğinde Vânk diye bilinen çok eski bir manastır olup, duvarları üzerinde çeşitli varlıklara ait yazılar ve resimler var ise de geçmiş zamanlarda bozulup okunamaz bir hal almıştır.

Yine Malatya kasabasının doğu kısmında görünen Kernek Dağı diye bilinen dağın arka tarafında İnderesi adıyla bir boğaz olup bu boğazda geçmiş dönemlere ait bazı mağaralar ve eserler vardır. Güya buralarda defîne varmış diye söylenegeldiğinden merak sahipleri çok çalışmış olmalarına rağmen bir şey çıkaramamışlardır. İşte bu boğazın içindeki kayanın bir köşesinde epeyce bir su kaynayıp bir yere akmaksızın o kayanın içinde kaybolur. Ne tarafa gittiği bilinmez.

Bu boğazın kuzey tarafında bulunan dağda eski bir kilise vardır.²⁰

Eski şehrin mevkiinin dikkat sahiplerinin dikkatini çeken önemli bir yerde olup, etrafındaki surlar hala durmaktadır. Orada meydana gelmiş olan medeniyetin kemale ermesine eski eserler ve enkazları delalet ediyor. Özellikle çeşitli cami-i şerifler, çeşitli tarihi binaların varlığı ve harabelerinden anlaşılmaktadır. Hatta Bağdat Fatihi Sultan 4. Murad hazretlerinin silahtarları Mustafa Paşa'nın yaptırmış olduğu büyük hanın büyük bir kısmı hala ayaktadır.²¹

NÜFUS

Malatya merkez ile kendine bağlı nahiye ve merkez köylerinin yanında Akçadağ, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Kâhta ve Besni kazaları, nahiye ve köylerle birlikte Malatya sancağının toplam nüfusu sâlnâmelerde farklıdır.

Tarihi sırasına göre Osmanlı sâlnâmelerinde belirtilen Malatya sancağının nüfusu aşağıya çıkartılmıştır:

¹⁹ S.M. 1310 (1892/1893), s. 79; S.M. 1312 (1894/1895), s. 222.; S.M. 1325 (1907/1908), s.211-212.

²⁰ S.D. 1288 (1871/1872), c. 1, s. 207-208; S.D. 1291 (1874/1875), c. 2, s. 11-112; S.D. 1292 (1875/1876), c. 2, s. 234; S.D. 1293 (1876/1877), c. 2, s. 367-368; S.D. 1294 (1877/1878), c. 3, s. 99; S.D. 1300 (1882/1883), c. 3, s. 181; S.M. 1301 (1883/1884), s. 128-129; S.M.1302 (1884/1885), s. 128-129; S.M. 1305 (1887/1888), s. 95-96; S.M. 1307 (1889/1890), s. 101-102;

²¹ S.M. 1310 (1892/1893), s. 73-74; S.M. 1312 (1894/1895), s. 216.

1288 (1871/1872) Yılı

Vilayet, Kaza ve Nahiye İsimleri	Mevcut Toplam Köy Sayısı	Mahalle Nüfus	Hane	Erkek Gayr-i	Erkek Müslim Nüfusu	Müslüman Nüfusu
Malatya Kasabası	-	44	2.967	3.025	5.883	8.908
İzoli Nahiyesi	10	-	359	-	1.253	1.253
Balyan Nahiyesi	11	-	387	-	1.281	1.281
Civas Nahiyesi	66	-	2.417	-	1.043	1.043
Toplamı	87	44	6.130	3.025	9.460	12.485. ²²

1291 (1874/1875) Yılı

Erkek Müslüman nüfus : 1040

Erkek gayrimüslim nüfus : 820

Toplam nüfus : 1860.²³

1292 - 1294 (1875/1878) Yılları

Erkek Müslüman nüfus : 8.864

Erkek gayrimüslim nüfus : 3.612

Toplam nüfus : 12.476

Toplam hane : 4.670.²⁴

1300 (1882/1883) Yılı

Malatya Sancağına Bağlı Nahiyeelerde Bulunan Mahalle, Köy, Hane ve Toplam Nüfusları

Sancak ve Nahiye	Mahalle ve Köy	Hane	Gayrimüslim Nüfus	Müslüman Nüfus	Toplam Nüfus
Malatya	58	4.670	3.595	8.920	12.515
Şehrin Etrafı	69	2.466	79	8.351	8.430
Balyan - İzoli	11	685	-	2.659	2.659
Toplam	138	7.821	3.674	19.930	23.604 ²⁵

Malatya sancağına bağlı kaza, Nahiye ve köylerinin toplam nüfusları yıllara göre ise şöyledir:

1300 (1882/1883) Yılı

Malatya kazasının toplam nüfusu 47.320 olup 9.964 hanedir. ²⁶

²² S.D. 1288 (1871/1872), c. 1, s. 207.

²³ S.D. 1291 (1874/1875), c. 2, s. 82.

²⁴ S.D. 1292 (1875/1876), c. 2, s. 197; S.D. 1293 (1876/1877), c. 2, s. 336; S.D. 1294 (1877/1878), c. 3, s. 81.

²⁵ S.D. 1300 (1882/1883), c. 3, s. 171.

²⁶ S.D. 1300 (1882/1883), c. 3, s. 177.

1301 (1883/1884) ve 1302 (1884/1885) Yılları

Malatya kazasının gayrimüslim 3.612, Müslim 19.264 olmak üzere genel toplam nüfusu 22.876 olup toplam 10.033 hanedir.²⁷

1305 (1887/1888) ve 1307 (1889/1890) Yılları

Malatya kazasının gayrimüslim 4.012, Müslim 18.864 olmak üzere genel toplam nüfusu 22.876 olup toplam 10.033 hanedir.²⁸

1312 (1894/1895) Yılı

Malatya sancağına bağlı çeşitli cemaatlerin kaza, Nahiye ve köylerinin toplam nüfusları ise şöyledir:

Cemaat ismi	Yerli		Yabancı	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
İslam	81.827	73.370	484	403
Ermeni	5.246	4.687	92	59
Süryani	327	307	-	-
Katolik	647	634	10	-
Protestan	301	308	45	14
Latin	71	68	-	-
Yabancı Şubesine Tabi				
Şüpheli Bulunanlar	-	-	1	4
Toplam	88.419	79.374	632	480. ²⁹

Yine 1312 (1894/1895) yılı sâlnâmesinin Nüfus Nezareti bölümünde 57 mahallesi ile birlikte Malatya merkez nüfusu şöyledir:

	Erkek	Kadın	Toplam
İslam Nüfus	13.814	13.493	27.307
Ermeni Nüfus	1.822	1.592	3.414
Protestan Nüfus	49	47	96
Katolik Nüfus	131	121	252
Latin Nüfus	39	31	70
Genel Toplam	15.855	15.284	31.139. ³⁰

Bu nüfus bilgilerinden sonra 1312 (1894/1895) yılı sâlnâmesinin Nüfus Nezareti bölümünün son kısmında ise kazalar hariç nahiye ve köylerin toplam nüfusu olarak Malatya sancağı ile ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Sancak ismi	Erkek	Kadın	Mahalle Sayısı	Nahiye Sayısı	Köy Sayısı	Hane Sayısı	Dükkân ve Han
Malatya Merkez	30.740	28.730	67	1	137	11.633	1.116. ³¹

²⁷ S.M. 1301 (1883/1884), s. ; 123; S.M. 1302 (1884/1885), s. 123.

²⁸ S.M. 1305 (1887/1888), s. 90; S.M. 1307 (1889/1890), s. 99.

²⁹ S.M. 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 5.

³⁰ S.M. 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 70-72.

³¹ S.M. 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 120.

1325 (1907/1908) Yılı

Malatya sancağı 52.873'ü Müslüman, 7.239'u gayrimüslim olmak üzere toplam nüfusu 60.112'dir.³²

MAHALLELER

Osmanlı sâlnâmelerinde Malatya mahalleleri ile ilgili özel bir bölüm bulunmamaktadır. Özellikle 1312 (1894/1895) tarihli sâlnâmenin ikinci bölümü olan Nüfus nezareti bölümünün değişik konularında mahalle isimleri geçmektedir.

Bu mahalle isimleri hem eski şehir hem de yeni şehirde bulunan mahalle isimleridir. Dolayısıyla sâlnâmelerde belirtilen mahalle sayıları 44³³, 13³⁴, 58³⁵, 67³⁶ gibi farklılık gösterdiği gibi isimlerinde de farklılık göstermektedir. Farklı bölümlerde geçen Malatya mahalle isimleri alfabetik sarasıyla şunlardır:

I. Müslüman Nüfusun Yaşadığı Mahalleler

1. Abdulğaffar, 2. Akpınar, 3. Arslan Bey, 4. Arslantepe, 5. Aşağı Niyazi, 6. Bintağun, 7. Büyük Hüseyin Bey, 8. Büyük Mustafa Paşa, 9. Carmuzi, 10. Cevherzâde, 11. Cızıoğlu, 12. Çerik Pınar, 13. Çilesiz, 14. Dabağhane, 15. Eskişehir, 16. Ferhadiye, 17. Halafeddin, 18. Hamidiye, 19. Hayroğlu, 20. Hidayet, 21. İlyas, 22. İskender, 23. İzzetiye, 24. Kalemkâr, 25. Kara (?), 26. Karahan, 27. Kargaoğlu, 28. Kernek, 29. Koyunoğlu, 30. Köşebaşı, 31. Küçük Hüseyin Bey,

32. Molla Kasım, 33. Nuriye, 34. Ordu, 35. Pınarbaşı, 36. Receboğlu, 37. Samanlıoğlu, 38. Sancaktar, 39. Saray, 40. Sarıcı Oğlu, 41. Şakir Paşa, 42. Şeyh Behram, 43. Şuşak, 44. Tecre, 45. Tekmazar, 46. Terhan, 47. Toptaş, 48. Zaviye Mahallesi.

II. Müslüman ve Gayr-i Müslim Nüfusun Bulunduğu Mahalleler

1. Bendbaşı, 2. Çarşıbaşı, 3. Çukurdere, 4. Eskişehir Alacakapı, 5. Hacı Abidzâde, 6. Haraze, 7. Kavaklıbağ, 8. Küçük Mustafa Paşa, 9. Niyazi, 10. Şıfa, 11. Yeni Hamam Mahallesi.

III. Gayrimüslim Nüfusun Bulunduğu Mahalleler

1. Cırcır Köşe, 2. Çatalbend, 3. Çavuşoğlu, 4. Çekmeler, 5. Çıtak, 6. Çorbacılar, 7. Kızıl Kemişin, 8. Köksoku, 9. Metaver, 10. Nerhan, 11. Salköprü, 12. Sandiriz, 13. Tekçeşme, 14. Zamkuc Mahallesi.³⁷

MALATYA HALKI

Sâlnâmelerde Malatya halkı şu şekilde tarif edilmektedir:

Sancağın Müslüman ve Hristiyanlarının siması, adet ve gelenekleri Türk ırkına mensup olduklarını göstermektedir.

³² S.M. 1325 (1907/1908), s. 205.

³³ S.D. 1288 (1871/1872), c. 1, s. 207.

³⁴ S.D. 1291 (1874/1875), c. 2, s. 81; S.D. 1292 (1875/1876), c. 2, s. 193-194.

³⁵ S.D. 1300 (1882/1883), c. 3, s. 171.

³⁶ S.M. 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 70-76, 120.

³⁷ S.M. 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 10, 11, 19, 25, 28-29, 46-47, 70-76; S.M. 1325 (1907/1908), s. 87.

Nikâh, sünnet ve davetler geleneklere uygun olarak yapılmakta olup, diğer cemaatler arasında da görgü kuralları geçerlidir. Halk genel olarak geçmişlerine bağlıdır.

Şimdi de pek çok âlim, fazıl ve fikir adamından faydalanmakta olup, genelde büyüklerine saygılı, marifete rağbetli ve yabancıya hürmetkâr davrandıklarından, bu davranışları takdire şayandır. Giyim ve kuşamları sade ve gösterişten uzaktır. Genel dilleri resmi Türkçe olup, bazı kısmı da Kürt ve Hristiyan dillerinde ³⁸ konuşurlar. ³⁹

MALATYA'DA BULUNAN ÇEŞİTLİ MÜLKLER

Sâlnâmelerin bir kısmında Malatya şehrinde bulunan mülklerin çeşitleri ve sayıları belirtilmiştir. Bu mülklerin tümünü sâlnâmelerin tarih sırasına göre bir araya getirildi.

Malatya sancağında; 1 hükümet konağı, 1 telgrafhane, 1 zabtiye merkezi, 1 mapushane, 1 cepthane, 4.670 hane, 1.028 dükkân, 8 han, 13 dabağhane, 1 boyahane, 35 değirmen, 1 salhhane, 4 meythane, 8 hamam, 1 bostan, 26 mağaza, 34 cami-i şerif, 44 mescid-i şerif, 1 rüşdiye mektebi, 5 medrese, 3 tekke, 4 Müslüman mektebi, 18 türbe-i şerif, 1 depo, 4 ambar, 23 kale hendeği, 27 samanlık, 20 ahır, 528 arsa, 27 Müslüman kabristanı, 5 gayr-i Müslim kabristanı, 3 ermeni mektebi, 1 Katolik mektebi, 1 Protestan mektebi, 5 ermeni kilisesi, 1 Protestan kilisesi, 2 Katolik kilisesi, 3.400 bahçe, 628 bağ, 93 kayısılik, 7 kavaklık, 2 çayırılık, 16 boyalık, 5 söğütlük, 1817 tarla, 19 mera, 43 çeşme, 3 akar nehir, 30 su kuyusu, 2 köprü, 4 namazgâh, 13 mahalle, 12.419 toplam musakkafat. ⁴⁰

446 diğer musakkafat, 528 arsa, 5.987 bağ, bahçe ve tarla, 33 deynek ve değirmen, 109 cami, mescid ve medrese, 8 hamam, 1105 dükkân, 4.070/4.670 hane, 12.886 toplam musakkafat. ⁴¹

9.964 hane, 9 hamam, 8 tekke, 26 cami-i şerif, 15 medrese, 30 mekteb, 41 köprü, 285 çeşme. ⁴²

Merkezinde 1 hükümet konağı, 1 telgrafhane ve 1 hapishane bulunmaktadır. Beldenin Dersaadet ve Merkez vilayet caddelerine girişte havadar bir yerde birkaç sene önce geniş ve muntazam bir kışla yapılmıştır. Onun yanında bir depo ve bir hastane vardır ki, kışla binasından önce yapılmışlardır. ⁴³

Malatya şehrinin gerek bereketli tabiatı ve gerek halkının yaratılıştan gelen güzel ahlakı, çalışma meziyeti, iş ve gayreti ile vasıflanmış kişiler olmalarından dolayı Malatya şehri eski yerleşiminden şimdiki yerleşim yerine nakledileli henüz 55 sene kadar bir zaman geçmesine rağmen güzel bir memleket, çeşitli eserler oluşturmaları takdire şayan ve teşekkür edilecek bir seviyeye ulaşmıştır.

Bugün 5.000'e yakın bir hane ile çeşitli büyük han ve hamamları, yeterli miktarda dükkânları olup, küçük ve büyük 50 kadar cami ve mescid-i şerif, 6 medrese ve bir rüşdiye mektebi, çeşitli Müslüman sıbyan mektepleri mevcuttur. Şu anda da çok büyük ve sağlam bir cami-i şerif de yardım sahiplerinin katkılarıyla inşa edilmektedir.

Gayrimüslim milletlerine mahsus olarak çeşitli kiliselerle mektepler vardır. Katolik ruhbanları tarafından bir kız mektebi yapılarak intizamı övülmeye değerdir. ⁴⁴

Kasabada 1 hükümet konağı, 1 nizamiye, 1 redif kışlası, 1 askeriye dairesi, 1 cepthane ve sultan suyu çiftlik-i hümayununa bağlı büyük bir ambar, askeriye ve belediyeye ait 2 hastanahe, 1 belediye dairesi, 1 telgrafhane, 1 idadi, 1 rüşdiye, 6 ibtidai mektepleri, çok sayıda özel sıbyan okulları ve İslami ilim tahsil eden medreseler, 50 cami ve mescid. Geçen sene Halife hazretlerine nisbetle inşasına başlanılan ve duvarları biten ve tamamlanmakta olan mükemmel bir cami-i şerif, 1 kız mektebi, 4 tekke, Hristiyan

³⁸ Hristiyan dillerinde konuşurlardı bundan maksat, gayri Müslimlerin kendi lisanlarında konuşmaları kastedilmiştir (S.Y.).

³⁹ S.M. 1325 (1907/1908), s. 205-206.

⁴⁰ S.D. 1291 (1874/1875), c. 2, s. 81; S.D. 1292 (1875/1876), c. 2, s. 193-194.

⁴¹ S.D. 1293 (1876/1877), c. 2, s. 336; S.D. 1294 (1877/1878), c. 3, s. 81.

⁴² S.D. 1300 (1882/1883), c. 3, s. 177.

⁴³ S.M. 1310 (1892/1893), 1310, s. 78.

⁴⁴ S.M. 1310 (1892/1893), s. 77; S.M. 1312 (1894/1895), s. 220.

cemaatine ait 6 kilise ve 6 mektep bulunmaktadır. Ayrıca ipek, iplik ve yünden kumaş, çarşaf imal eden ve su ile çalışan tezgâhlar, ipek ve pamuk, tezgâhları, 1 kereste fabrikası, 8 büyük han, 1 bedesten, 2.000 kadar dükkân, 4 kiraathane, bir otel ve 5 hamam vardır.⁴⁵

CAMİ VE MESCİDLER

Malatya’da bulunan cami ve mescidlerin sayıları ile ilgili bilgiler bazen sadece sayı ile bazen kısa bilgiler halinde bazen de minareli camiler olarak bilgiler verilmiştir.

Eski Malatya’da bulunan Ulu Cami ile ilgili ise şu bilgiler verilmektedir.

Büyük Selçuklu idaresine geçtiği, Büyük Selçuklu devletinin sanatkârlarından 480 tarihinde “*Garaddin Keykavus ibni İnayeddin Keyhüsrev*” adına inşa edilmiş eski ve nadir eserlerden olan “*Ulu Cami*” (Cami-i Kebir) delaletiyle de anlaşılmaktadır.

Bu cami-i şerifin sağlamlık ve inşasındaki mimarı tarzı tarz-ı o zamanın mimarideki sanatın zirvesine delil, nice yeryüzü felaketlerine ve kâinat hadiselerine dayanarak henüz asli tertibatını, renk ve süslemelerini kaybetmeyen her taşı sonraki nesillere hatıra olacak eşiz bir sanatın sevincine layıktır.⁴⁶

Malatya’da bulunan minareli camiler ise şunlardır:

Malatya merkezde İplik pazarında Hamidiye Camii Şerifi, Haffaf’da Çınarlı Camii, Elmacı’da Söğütlü Camii ve Eskişehir Mahallesi’nde Camii Kebir’dir.⁴⁷

MEDRESELER

1301, 1302, 1305 ve 1307 tarihli sâlnâmelerde 11 medresenin ismi geçmektedir.

Medsenin İsmi	Müderrisi	Öğrenci Sayısı
Şehabiye Medresesi	Hacı Muhammed Efendi	30 / 70
Nuriye Medresesi	Hacı Cafer Efendi	25
Hacı Yusuf Efendi Medresesi	Hacı Süleyman Efendi	60
Söğütlü Cami-i Şerifi Medresesi	Abdullah Efendi	40
Hacı Abbas Efendi Medresesi	Ali Efendi	20
Çınarlı Cami-i Şerif Medresesi	Yusuf Efendi	20
Duhancizâde Halil Efendi Medresesi	Halil Efendi	15
Haricioğlu Medresesi	Muhammed Efendi	23
Zeyneddinzâde Medresesi	Hacı Ahmed Efendi	20
Sulukizâde Medresesi	Ahmed Efendi	20
Mustafa Paşa Medresesi	Muhammed Efendi	30 ⁴⁸

1312 tarihli sâlnâmelerde altı medreseden bahsedildiği halde 2 adet medresenin ismi geçmektedir.

Medsenin İsmi	Bulunduğu Yer	Öğrenci Sayısı
---------------	---------------	----------------

⁴⁵ S.M. 1325 (1907/1908), s.201–202.

⁴⁶ S.M. 1325 (1907/1908), s. 200.

⁴⁷ S.M. 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 10, 11.

⁴⁸ S.M. 1301 (1883/1884), s. 143–144; S.M. 1302 (1884/1885), s. 143–144; S.M. 1305 (1887/1888), s. 110–111; S.M. 1307 (1889/1890), s. 108–109.

Sekutli Medresesi	Elmacı Pazarı	25
Hoca Medresesi	Elmacı Pazarı	26. ⁴⁹

1325 tarihli sâlnâmede ise 9 adet medresenin ismi geçmektedir.

Medsenin İsmi	Müderri	Öğrenci Sayısı
Hamidiye Medresesi	Osman Efendi (Devriye Müderri)	94
Şehabiye Medresesi	Abdullah Kerami Efendi	90
Nuriye Medresesi	Muhammed Keşşaf Efendi (Devriye Müderri)	30
Şirolizâde Medresesi	Hacı Hüseyin Efendi	10
Sinan Paşazade Medresesi	Mecid Efendi	20
Yusuf Paşa Medresesi	Muhammed Efendi	10
Duhanizade Medresesi	Hafız Muhammed Hakkı Efendi	23
Bervaniye	Abdurrahman Efendi	15
Fahriye	Feyzi Efendi	30 ⁵⁰

TEKKE, ZAVİYE VE ZİYARETGÂHLAR

1312 (1894/1895) yıllarında isimleri belirtilenler şunlardır:

Tekke ve Zaviye İsmi	Semti	Tarikatı	Kayıtlı Nüfus
Kazmalı Baba Tekkesi	Büyük Hüseyin Bey Mahallesi	Kadiri	20
Sancaktar Baba	Sancaktar Mahallesi	Kadiri	7
Muhammed Tahir Baba	Cevherzade Mahallesi civarında	Kadiri	21
Hatuniye Tekyesi	Çukurdere Mahallesi Yakınında	Kadiri	5
İbrahim Baba	Çarmakdi Köyü İçinde	Kadiri	17 ⁵¹

Sâlnâmelerde Malatya’da 18 türbe-i şerif ⁵² bulunduğunu ve evliya-i kiramdan olup ziyaretgâh olarak kabul edilenlerin isimleri sayılmış ve bunlarla ilgili kısaca şu bilgiler verilmiştir:

Kara Baba, Ali Baba, Ahmed Turan, Mir Ömer, Koca Vaiz, Sarılık, Kırklar, Hacı Bayram, Hötüm Dede, Üç Kardeşler, Yedi Kardeşler, Göleli Baba adlarında ziyaretgâhlar vardır. Meşhur sofilerden Şeyh Niyazi hazretleri de bu şehirde doğmuş ve doğum yeri olan Niyazi köyü halen mevcuttur. Malatya’nın İslam halkından âlimler ve salih kişilerin çokluğu ve her sınıf halkın ilim sahipleri ve salih insanlara karşı sevgi ve saygıları vardır. ⁵³

KİLİSELER

Osmanlı sâlnâmelerinde kiliseler ile ilgili şu bilgiler verilmektedir:

İsmi	Bulundukları Yer	Cemaati	Kayıtlı Erkek Nüfusu
Surb Perkic Manastırı	Ordu Mahallesinde	Ermeni	7
Surb Losa Manastırı	Bintağun’da	Ermeni	6

⁴⁹ S.M. 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 24.

⁵⁰ S.M. 1325 (1907/1908), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 87.

⁵¹ S.M. 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 25.

⁵² S.D. 1291 (1874/1875), c. 2, s. 81; S.D. 1292 (1875/1876), c. 2, s. 193-194.

⁵³ S.M. 1310 (1892/1893), s. 78; S.M. 1312 (1894/1895), s. 221; S.M. 1325 (1907/1908), s. 202.

Anarazan Petrişek Manastırı	Pınarbaşında	Ermeni	1
Surb Serkes Kilisesi	Çarşı Civarında	Ermeni	2
Rakutin Kilisesi	Terhan Mahallesinde	Ermeni	2
Havertiyon Kilisesi	Çukurdere Mahallesinde	Ermeni	2
İstefanos Kilisesi	Eski Şehrin Alacakapı Mahallesinde	Ermeni	1
Meryem Ana Kilisesi	Çıtak Mahallesinde	Katolik	3
Maseravib Kilisesi	Tekçeşme Mahallesinde	Katolik	1
Protestan Kilisesi	Haraze Mahallesinde	Katolik	3 ⁵⁴

HAN VE HAMAMLAR

Malatya’da bulunan hanlar şunlardır:

İsimleri	Bulundukları Semt	Kayıtlı Olan Erkek Nüfusu
Hemikoğlu Hanı	Mecali Caddesi üzerinde	4
Hacı Abdullah Efendi Hanı	Hüseyin Bey Köprüsü civarında	4
Kisin Hanı	Akpınar Mahallesinde	3
Kepüroğlu Hanı	Akpınar Mahallesinde	2
Sarıoğlu Hanı	Fenare civarında	3
Derebeyi Hanı	Fenare civarında	3
Divan Efendi Hanı	Fenare civarında	4
Şeyh Velioğlu Hanı	Tüccar Pazarında	2
Ebu Gölü Hanı	İplik Pazarında	2

Malatya’da bulunan hamamlar şunlardır:

İsimleri	Bulundukları Semt	Kayıtlı Olan Erkek Nüfusu
Saletoğlu Hamamı	Çarşı içinde	4
Hacı Hüseyin Hamamı	Haraze Caddesi üzerinde	5
Haraze Hamamı	Haraze Mahallesinde	5
Şifa Hamamı	Tahtalı Minare civarından	2
Tecre Hamamı	Tecre Mahallesinde	2 ⁵⁵

MEKTEP VE OKULLAR

Osmanlı Sâlnâmelerinde Malatya’da, Müslüman ve gayr-i müslimlere ait bulunan okulların sayıları yıllara göre değişkenlik arz etmektedir.

1291 (1874/1875) - 1292 (1875/1876) yılı sâlnâmelerinde 1 rüşdiye mektebi, 4 Müslüman mektebi, 3 ermeni mektebi, 1 Katolik mektebi, 1 Protestan mektebi⁵⁶, 1300 (1882/1883) yılı sâlnâmesinde toplam 30 mekteb⁵⁷, 1310 (1892/1893), 1312 (1894/1895) yılı sâlnâmelerinde 1 rüşdiye mektebi, 17 Müslüman,

⁵⁴ S.M. 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 28–29.

⁵⁵ S.M. 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 46–47.

⁵⁶ S.D. 1291 (1874/1875), c. 2, s. 81; S.D. 1292 (1875/1876), c. 2, s. 193-194.

⁵⁷ S.D. 1300 (1882/1883), c.3, s. 177.

3 Ermeni, 1 Katolik, 1 Protestan, 1 Latin ibtidai ve çeşitli Müslüman sıbyan mektepleri⁵⁸, 1325 yılı sâlnâmesinde ise 1 idadi, 1 rüşdiye, 6 ibtidai mektepleri, çeşitli özel sıbyan okulları, 1 kız mektebi, Hristiyan cemaatine ait 6 mektep⁵⁹ bulunmaktadır.

ZİRAAT VE TİCARET

1. Bahçe, Bağ ve Yetişen Ürünler

Eski şehrin enkazıyla Aspuzu hızla gelişerek eski şehre denk olacak dereceye gelmiştir. Çok kısa bir zamanda camiler, evler ve diğer binalar yapılarak sokakları muntazam, bahçeleri gıpta edilecek derecede güzeldir.

Malatya bahçelerinde tadı güzel yazılı elmaları yetişir. Bunun süsleme yolu ise istenilen kısımlar kâğıtlar üzerine makas ile yazılıp elma olgunlaşacak sırada yapıştırılarak oyulmuş kısımları açıkta kalmasıyla güneşten kızarıp kâğıdın altı güneş görmediğinden sarı kalır ve o halde üzerinden kâğıt kaldırılarak sanki bir sarı yaprak üzerine kırmızı mürekkeple yazılmış hat şekli meydana gelir.

Bu kasabanın her tarafından nehirler akmakta ve çeşmeler kaynamakta, birbirine geçmiş olan ağaçlar ve yaprakların zemini örtmektedir.

Cennet bahçelerine benzeyen Malatya bahçelerinin güzellik ve tazeliğinin emsalsiz olgunluğa ulaştığı dönemde her çeşit meyve ağaçları yetişir. Özellikle tütün, kayısı, erik, elma, yazılı elma ve en meşhur olan gök elması, armut ve özellikle limon, beğ ve karanfil armutları, kıızılcık, şeftali ve özellikle Hind ve Şam şeftalileri, dut, üzüm meyveleri büyük miktarda toplanır. Gök boya, ipek, mazı hâsılatı çok olur.

Mahallinde tüketilenden başka Haleb, Sivas ve diğer Osmanlı Devleti'nin illerine de gönderilir.

Bu kıymetli meyvelerden senelik otuz bin kıyye kayısı kurusu, otuz bin kıyye elma, yirmi bin kıyye armut, altı bin kıyye kadar kıızılcık meyve toplanarak faydalanılır.

Kayısının cinsleri çeşitli ise de Hacı kız, Kurukabuk, İrmali ve Hacı Halilzâde adlarıyla anılanlar diğerlerine göre çok lezzetli ve nefis olurlar. Bunların kendine has güzellikleri ve tadları vardır. Bunların tazesı yerinde pek az sarfedilerek kurusu yukarıda belirtilen miktarda civar illere gönderilir. Elma ile armudu da tüketilmekle beraber kış mevsimine kadar bozulmadan özelliğini koruduğundan dolayı belirli miktarda çevre illere gönderilir.

Kızılcıktan dışarıya gönderildiği gibi Malatyalılarca da nefis şurubu yapılır. Şeftali dahi epeyce yetiştirilip civar yerlere sevk edilir. Malatya'nın üzümü dahi lezzetlidir. Siyah cinsinden olan üzüm kurutulup satılır ve bunun gibi üzümlerden saklamakla beraber kurutulanların tabiiliğine çok rağbet vardır.

Her çeşit üzümünden, dutundan pekmez ve pestil ve reçel ve helva yapılır. Merkez vilayetdeki gibi yalnız belde içine mahsus kalmayarak diğer yerlere de ihraç olunur.

Malatya bahçelerindeki bir çeşit ottan dokudukları hasırı her tarafa ihraç ederek istifade ederler.

Malatya'da epeyce bal üretilir. Balı renk ve lezzet bakımından diğer balandan çok üstün olup, senelik on beş bin kıyye kadarı kutularla her tarafa gönderilir.

Meyve ağaçlarından her yönüyle istifade edildiği gibi meyvesiz ağaçlardan da epeyce faydalanılır.

Özellikle afyonun en kıymetli zamanında ekilip yetiştirilmeye başlanmıştır. Arazisinin de afyon üretimine elverişli olmasından olayı çok büyük faydalar elde edilmiş hatta Malatya afyon öşrünün on bin liraya kadar ulaştığı olmuştur.⁶⁰

⁵⁸ S.M. 1310 (1892/1893), s. 77; S.M. 1312 (1894/1895), s. 220; S.M. 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s. 19.

⁵⁹ S.M. 1325 (1907/1908), s. 201-202.

⁶⁰ S.M. 1310 (1892/1893), s. 73-78; S.M. 1312 (1894/1895), s. 215-221; S.M. 1325 (1907/1908), s. 198-215.

2. Ziraat ve Ürünler

Malatya'nın 14.600 kilometre ve 15.933.800 dönüm genişliğinde araziye sakiptir ki; bunun 8.383.122'si ekilen arazidir.

Arazisinde yetişen otlardan dolayı koyun yetiştirilmesine müsait olduğundan yününden epeyce istifade edilir.

Ziraat bahar mevsiminde Mart ayından Nisan ayının başlangıcına kadar, güz mevsiminde Eylülden başından Ekim (Teşrin-i Evvel) sonuna kadar yapılır. Hasad Haziran ortasından Ağustos sonuna kadar yapılır.

Ziraat ve çiftçilik işleri eski usul, alet ve edevatlarla, ulaşım ve nakliye işleri ise hayvanlar vasıtasıyla yapılır. Hububat ve ekinler ortalama olarak mevki ve arazisine göre tahmini bire on oranında ürün vermektedir.⁶¹

3. Hayvancılık

Malatya'da ehil hayvanlardan at, kısırak, katır, merkeb, manda, sığır, öküz, koyun, keçi bulunmaktadır. Dağlarında yabani hayvanlardan kurt, ayı, tilki, tavşan, sansar, vaşak, kedi, geyik, çakal bulunur. Kümes ve evcil hayvanlarından hindi, kaz, ördek, tavuk, kumru, güvercin bulunur. Ehil olmayan vahşi kuşlardan yabani kaz ve ördek, turna, keklik, bıldırcın, toy ve yelve bulunmaktadır. Sularında ise sazan, turna ve diğer bazı balıklarla su hayvanlarından kunduz bulunur. Binek, araba ve taşımacılıkta kullanılmak üzere Asya ırkı atlar, süvaride kullanılmak üzere taylar, taşımacılıkta ve diğer işlerde kullanılmak üzere katırlar yetiştirilir ve üretilir.

Mandaları çok azdır. Karasığır hayvanları ufak cüssede olup, elliden yüz kıyyeye kadar ağırlığındadır.

Etlerine ahalice pek de rağbet olunmayan öküzlerin kuvvetlerinden, ineklerin süt ve yavrularından, yerli cinsinden ufak cüssede olan yirmi kıyye kadar çeşitli ağırlıklarda bulunan koyunların da et, süt, yün ve yapağısından istifade olunmaktadır.⁶²

4. Ticaret ve Üretim

Malatya sancağı doğusunda Diyarbekir, kuzey doğusu kısmında Harput, güneyinde Haleb, batıda Sivas vilayeti ile sınırlı, Basra-Bağdat, Diyarbekir ve Harput hattını takip ederek, Anadolu içlerinden İstanbul'a uzanan ipek ve baharat yolunun Malatya'dan geçmesi sebebiyle ticari yönden hızla gelişmiştir.

İpek, iplik ve yünden kumaş, çarşaf imal eden ve su ile çalışan tezgâhlar, ipek ve pamuk, tezgâhları kereste fabrikaları, 13 dabağhane, 1 boyahane, 37 değirmen, 2000 kadar dükkân, 4 bulunmaktadır.⁶³

Malatya bahçelerindeki kavak ve söğüt ağaçları hadsiz hesapsız olup arazinin nem ve özelliğinden dolayı kısa bir zamanda büyüyerek kerestelik tahta halini bulur.

Bu ağaçlardan her sene epeyce tahta yapıp büyük bir kısmı her tarafa gönderilir. Bu ağaçlardan mahallinde bal ve diğer şeyler için kutu, sandık, kova gibi şeyler ve bura tabirince külek ve kürek, masa, iskemle, kanepe, kaşık, kepçe, kahve ve diğer dövülecek şeylere mahsus havan, ip germek için iğ, pamuk atmak için yay, pamuktan iplik yapmak için çıruk, çocuklara beşik ve düdük, sürmek için çobanlara

⁶¹ S.M. 1325 (1907/1908), s. 199, 204.

⁶² S.M. 1325 (1907/1908), s.199, 202–206.

⁶³ S.D. 1291 (1874/1875), c. 2, s. 81; S.D. 1292 (1875/1876), c. 2, s. 193-194; S.D. 1293 (1876/1877), c. 2, s. 336; S.D. 1294 (1877/1878), c. 3, s. 81; S.M. 1312 (1894/1895), Nüfus Nezareti Bölümü, s.35–36; S.M. 1325 (1907/1908), s. 201-202, 205

mahsus kaval ve daha da bunlara benzer birçok ahşap alet ve edavatlar yapılır. Bunlar birçok yerlere de epeyce gönderilerek istifade edilir.⁶⁴

5. Tüm Mahsul ve Ürünler

1290, 1291, 1292, 1293 ve 1294 yıllarına ait Sâlnâmelerde Malatya sancağında yetişen tüm mahsul ve üretilen tüm ürünlerin isimleri, dâhili - harici sarfiyat fiyatları, toplamaları bir cetvel halinde belirtilmiştir. Bu ürünler üç kategoride incelenmiştir.

a) Malatya Sancağının Toprağa Ait Ürünleri

Buğday, arpa, mercimek, nohut, küşne, bakla, cülban, gilgil, darı, zekrek, pirinç, ham pamuk, ipek kozası, afyon, erz, kereste ağacı, kuru dut, tütün, kökboya, çiriş, mazi, kitre, antuf, şakaloz, pestil, sucuk, eşbabiye, kuru üzüm, sansar derisi, tilki derisi, taze meyve, badem, balmumu, yapağı, tiftik, kıl, kesilen koyun ve keçiler, ceviz, cehre.

b) Malatya Sancağı'nın Sanat ve Sanayi Ürünleri

Manusa, beyaz bez, kilim ve halı, çubuk, külek, ayakkabı, iskemle ve sandık, camus derisi, sığır derisi, çorap, iplik, zurna - kaval, kırmızı bez, maytabiye, renkli meşin, renkli sahtiyan, keçe ve külah, bakır kaplar, işlenmiş demir ve teferruatı, tunç kaplar, çift aletleri, işlenmiş altın ve gümüş.

c) Malatya Sancağı'nın Sıvı Ürünleri

Peynir, sadeyağ, tereyağı, bal, pekmez, nef t yağı, içyağı, dut pekmezi.⁶⁵

MÜLKÎ VE ASKERÎ TEŞKİLAT

1. Resmi Daireler ve Memurlar

Vilayet sâlnâmelerinin en önemli kısmını resmi daireler ve bu dairelerde görev alan memurlar oluşturmaktadır.

Resmi daireler ve memurlar kısmı;

- a) Malatya, Diyarbekir Vilayeti Ma'muratü'l-Aziz sancağına bağlı kaza,
- b) Malatya, Diyarbekir vilayetine bağlı sancak,
- c) Malatya, Ma'muratü'l-Aziz vilayetine bağlı sancak olarak ele alınmıştır.

Tarihi seyri içinde Malatya sancağında hangi resmi kurumların bulunduğı, hangi resmi kurumların oluşturulduğı ve bu resmi kurumlarda kimlerin görev aldığı belirtildiğı için bu bölümde her Malatyalı kendi geçmişini görme ve tanıma imkânı bulacaktır.

2. Askeri Teşkilatı

Ma'muratü'l-Aziz Sancağı'nda bulunan 4. Ordu-yu Hümayun'un sadece Malatya'da bulunan Alay ve Taburlarında görev yapan askeri emirlerin ve subayların isimleri belirtilmiştir.

SON SÖZ

Arslantepe ve Değirmentepe kazılarında da anlaşılacağı gibi bölgedeki yerleşimin M.Ö. 5000-3000 yılları arasında Kalkolitik çağda devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla Malatya geçmişi oldukça

⁶⁴ S.M. 1310 (1892/1893), s. 77; S.M. 1312 (1894/1895), s. 219; S.M. 1325 (1907/1908), s. 202,204.

⁶⁵ S.D. 1290 (1873/1874), c. 1, s. 358-360; S.D. 1291 (1874/1875), c. 2, s. 95-98; S.D. 1292 (1875/1876), c. 2, s. 211-214; S.D. 1293 (1876/1877), c. 2, s. 351-354; S.D. 1294 (1877/1878), c. 3, s. 87-89.

eskiye dayanan bir bölgedir. Eski çağlardan beri Anadolu ve Ortadoğu 'nun geçit veren kavşak noktasında olmasından dolayı her dönemde önemini korumuştur.

Ancak zengin tarihsel ve kültürel geçmişe sahip olan Malatya, binlerce yılın birikimi olan insanlığın ortak mirası sivil mimarisi, çarşıları, hanları, hamamları, cami ve mescitleri ve kiliseleri yıkılmaya ve yok olmaya terkedilmiştir.

Osmanlı Sâlnâmeleri'nden 1286-1325 (1869-1908) tarihleri arasında yayınlanan Diyarbekir ve Ma'muratü'l-Aziz Sâlnâmeleri'nde Malatya'da bulunan fakat günümüze kadar ulaşmayan Tarihi ve mimari açıdan önemli eserlerimizin çok kısa bir zaman dilimi olan son yüz yıl içerisinde yok ettiğimiz ve yitirdiklerimiz de böylece ortaya çıkmış olmaktadır.

Özellikle Eski Malatya bir süre “*unutulmuş ve kaderine terkedilmiş*” bölge olarak çoğumuzun belleklerinde yer etmiştir. Bu anlayışa uygun olarak da bir dönem Eski Malatya'nın tarihsel ve kültürel mirası hoyratça talan ve yağma edilmiştir.

Bu gibi çalışmaların hedefi de mevcudu koruma ve aslına uygun restorasyon çalışmalarının yanı sıra, tarihi Malatya'nın “*kent hafıza belleği*” kavramını geliştirerek bu alanda da neler yapılabileceğini tartışmak olmalıdır.

Kamu ve yerel yönetimlerimiz başta olmak üzere sivil toplum kuruluşlarımızla el ele vererek tarihi ve kültürel mirasımızı koruyarak gelecek nesillere ulaştırmak işini görev kabul etmek gerekir.

Tarihi Malatya'nın kent dokusu ve kültürel mirasını korumak, ekonomik gelişmemizi de destekleyecektir. Bu yöndeki arzu ve niyetlerimiz, Malatya'nın tarihten gelen derin ve zengin uygarlık birikimlerini geleceğe aktarmak işi hayati bir önem arz etmektedir.

Geçmişten Günümüze Malatya Sempozyumu çalışması ile yitirdiklerimizin yanında çok az da olsa bize kadar ulaşan tarihi eserlerimize sahip çıkılmasına vesile olur.

KAYNAKLAR

1. *Salname-i Diyarbekir H. 1286, Def'a 1.*
2. *Salname-i Diyarbekir H. 1287, Def'a 2.*
3. *Salname-i Diyarbekir H. 1288, Def'a 3.*
4. *Salname-i Diyarbekir H. 1289, Def'a 4.*
5. *Salname-i Diyarbekir H. 1290, Def'a 5.*
6. *Salname-i Vilayet-i Diyarbekir H. 1291, Def'a 6.*
7. *Salname-i Vilayet-i Diyarbekir H. 1292, Def'a 7.*
8. *Salname-i Vilayet-i Diyarbekir H. 1293, Def'a 8.*
9. *Salname-i Diyarbekir H. 1294, Def'a 9.*
10. *Salname-i Diyarbekir H. 1300, Def'a 10.*
11. *Salname-i Ma'muratü'l-Aziz H. 1298,*
12. *Salname-i Ma'muratü'l-Aziz H. 1301, R. 1300, Ma'muratü'l-Aziz Matbaası, Def'a Ula.*
13. *Salname-i Ma'muratü'l-Aziz H. 1302, Vilayet Matbaası, Def'a 2.*
14. *Salname-i Ma'muratü'l-Aziz H. 1305, Vilayet Matbaası, Def'a 4.*
15. *Salname-i Ma'muratü'l-Aziz H. 1307, Vilayet Matbaası, Def'a 5.*
16. *Salname-i Ma'muratü'l-Aziz H. 1310, Vilayet Matbaası, Def'a 7.*
17. *Salname-i Ma'muratü'l-Aziz H. 1312, Vilayet Matbaası, Def'a 8.*
18. *Salname-i Ma'muratü'l-Aziz H. 1325, Vilayet Matbaası, Def'a 9.*
19. Malatya Belediyesi web sayfası, www.malatya.bel.tr, Erişim tarihi: Mart 2016.

